

**A MŰSZAKI TÁJÉKOZTATÁS FEJLESZTÉSE
HALASZTHATATLANNÁ VÁLT
(Hozzászólás Ágoston Mihály: Az országos műszaki szakirodalmi
tájékoztatás helyzete és fejlesztése c. tanulmányához)***

HÉBERGER KÁROLY

Ágoston Mihálynak, az Országos Könyvtárügyi Tanács ülésén is megtárgyalt tanulmánya nagy jelentőségű a hazai műszaki tájékoztatásügy helyzetének leírása és a megteendő intézkedések szempontjából egyaránt. A tanulmány legnagyobb érdeme korszerűsége s azon módszerek és eljárások felvázolása, amelyekkel a műszaki információs rendszer kiépíthető. A tanulmányban közreadott helyzetkép azonban nem mindenben kielégítő; egyes részletek alaposabb kifejtése szükséges, éppen a megteendő intézkedések érdekében. E hozzászólásban néhány problémásnak vélt részletnek a kifejtésére vállalkozom.

* * *

A szerző, nagyon helyesen, az MSZMP Politikai Bizottságának a tájékoztatás hazai helyzetének negatív megítéléséből indul ki. Ez az a magasszintű állásfoglalás, amelyre építeni lehet és kell. A párthatározatok (elsősorban a tudománypolitikai irányelvek) ugyanis megállapították, hogy a kutatóhelyek informáltsága nem kielégítő, korszerűtlenek az információs eszközök stb., tehát tenni kell a helyzet megváltoztatása érdekében.

A szerző, az információs szolgáltatás várható fejlődésének vázolója során megállapítja: "... a döntések, a KF és általában minden tevékenység információs megalapozása múlhatatlan követelménnyé vált." Ha ez igaz is a fejlett országokra nézve, sajnos egyáltalán nem jellemző hazai viszonyainkra. Nemcsak a párthatározatok állapítják meg az információ-hasznosítás terén fennálló elmaradásunkat, hanem nap mint nap találkozunk az információk lebecsülésével, az informatikai problémák leegyszerűsítésével, s az információknak, mint költségtenyezőnek a fejlesztési tervekben való kihagyásával. Lássunk néhány egészen friss példát.

Az ipari miniszter a közelmúltban felvázolta az ipar fejlesztésének irányait, a legfontosabb célokat.¹ Megállapította: "Az eredményes alkalmazkodás érdekében állandóan lépést kell tartanunk a nemzetközi műszaki fejlődési irányzatokkal." Később még pregnansabban jelölte meg a feladatot: "Az innovációs tevékenységben mutatkozó egyenlenségeket fel kell számolnunk, és a piaci szabályozó mechanizmusokat kell olyanná tennünk, hogy a vállalatok "éhesek" legyenek a tudományos és technikai haladás eredményei

*Könyvtári Figyelő. 1982. 6. sz. 590–604. p.

íránt, és létkérdéssé váljon számukra azok leggyorsabb hasznosítása.” A szakemberek tudják, hogy ezeket a feladatokat információk nélkül megvalósítani lehetetlen. Nagy mértékben megkönnyítette volna azonban az információs szolgáltatások fejlesztési feltételeinek megteremtését, ha erre vonatkozó utalás is lenne a miniszteri expozében. Nem egyedi jelenséggel állunk szemben: bár a feladatok megoldása nyilvánvalóan lehetetlen az információk beszerzése és felhasználása nélkül, az ehhez szükséges feltételek előírnyásáról azonban sehol sem ejtenek szót.

A Művelődési Minisztérium országos vitára bocsátotta a felsőoktatás fejlesztésének irányelveit.² Hibáztatni kell a dokumentum készítőit, mert a könyvtár szerepével messze nem kielégítően foglalkoznak, holott a 2000-ig terjedő időszakra vonatkozóan bizony meg lehetett és meg kellett volna fogalmazni a tudományos kutatómunka igényét a korszerű információs rendszer iránt.

Lehetne a példákat tovább sorolni. Egyes intézmények, iparágak fejlesztési terveiben gyakran még utalás sincs a feladataik ellátásához szükséges információk beszerzési forrásaira, az információs eszközökre és az informálódás költségeire. Ezért ki kell mondanunk, hogy a hazai gyakorlatban fordulatot kell elérni az információk feltárása és hasznosítása terén.

* * *

Ágoston azt írja: ”A szolgáltatások tartalma esetlegesen igazodik az igényekhez, előállításuk technológiája lassú ütemben korszerűsödik. A legtöbb szakterületen közel húszesztendős a késés.” Később a tanulmányban megtaláljuk az elmaradás szubjektív okait, úm. a fogyasztói szokások elmaradtak, a vezetők informálódása gyengélkedik, a szakemberek képzéséből hiányzik az információ jelentőségének ismertetése.

Feltétlen érdemes ezeket az okokat részletesebben is megvizsgálni. Az alacsony igényszintben van a problémák gyökere. Hazai információs szolgáltatásaink még messze nincsenek kihasználva, noha színvonaluk s főleg merítési bázisuk a külföldihez képest elmaradott, s ezért jogosan bírálhatók. De miért alacsony a szakemberek információs igényszintje? Egyik fontos tényező mindenképpen az, hogy az informatika egyes jelenségeit (az információk mennyiségi növekedése, a szakirodalom szóródása stb.), kialakult módszereit (referáló, indexelő kiadványok, összefoglaló szemlék, gyorsindexek, számítógépes tájékoztatás stb.) és új eszközeit (reprográfiai produktumok, adattárolók és visszakeresők, új információhordozók stb.) éppen a legmagasabb szintű kutatók nem kezelik fontosságuknak megfelelően. Mindezek igazolására közlünk néhány példát.

E sorok írója javaslatot juttatott el az MTA elnökéhez, hogy az informatika problémakörét tüzzék az Akadémia következő közgyűlésére.³ Az Akadémia elnöke udvarias válaszában megköszönte a javaslatot, majd közölte, hogy az 1980. évi közgyűlés teljes tisztújítással egybekötött, ciklust záró ülés lesz. A felkészülés e programnak megfelelően folyik, így nincs lehetőség annak megváltoztatására. Majd így folytatta: ”Más akadémiai fórumon történő tárgyalása sem látszik – jelenleg – aktuálisnak, egyrészt mert a témakört az elmúlt években kétszer is vitatták akadémiai ankét keretében, másrészt az MTA Könyvtára által a közeljövőben indítandó gépi tájékoztatási szolgáltatás tapasztalataihoz is hosszabb idő kell.”

A válasznak az ankétokra utaló része azt a benyomást keltheti, hogy íme, foglalkoztak már vele. Tehát rendben van minden a kutatás területén az informatika szempontjából? Dehát éppen ez az; hiszen nincs minden rendben! Nem kielégítőek a kutatás módszerei, a disszertációk opponensei nem kérik eléggé számon a jelöltektől a szakirodalom ismeretét. A Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárában sokféle vizsgálat foglalkozott a disszertációk hivatkozásaival.⁴ Itt csak annyit említünk, hogy a kutatók egyes dokumentumfajtaikat egyáltalán nem használnak kutatásaik során. (A vizsgálatok alapján ki lehet jelenteni, hogy sok olyan kutató van hazánkban, aki nem ismeri szakterületének külföldi és hazai referáló kiadványait, nem látott még soha mikrofilmlapot, nem volt a kezében szabadalmi leírás és nem ismeri az Egyetemes Tizedes Osztályozást, legalábbis annak saját munkája szempontjából hasznosítható finomságait.)

A közelmúltban egyik professzorunk adatokat kapott az MTA SZTAKI online szolgáltatásától, s teljesen elégedett volt a korszerű módszerrel. Ez egyedi eset. Miért nem fogalmazódik meg az információs igény a kutatók többségének részéről? Az indokolt, megalapozott igényeket nyilvánvalóan ki kellene elégíteni, ami másfelől a fejlődés mozgatórugójává válhatna.

Az MTA elnöksége a legutóbbi időben megszüntette több folyóiratát. A kiadványok csökkentésének több oka volt. Egyik (talán nem a legdőntőbb) a lapok késedelmes megjelenése. Ismét egy gyenge láncszem az információs folyamatban. Képtelenek vagyunk elérni, hogy tudományos folyóirataink pontosan, időben, s ne egy-két éves késéssel jelenjenek meg. A nyomdák számára a külföldi bérmunka és a reklámcímkek, prospektusok gyártása kifizetődőbb, mint a tudományos kiadványok előállítása. Ez is az információk lebecsülésének egy tényleges és látványos megnyilvánulása.

Már több mint két évtizede felismerték az illetékesek, hogy a vezetők képzésében és továbbképzésében hatalmas tartalékok rejtőznek a népgazdaság eredményeinek fokozása szempontjából. Mégis, a legutóbbi időig a vezetőképzésben nem folyt szervezeten informatikai oktatás. Elismerésre méltó az OMIKK kezdeményezése ezen a téren, még akkor is, ha az oktatás tartalma és módszerei bírálhatók. Ez a pozitív példa könyvtári-információs oldalról jövő kezdeményezést mutat be, s ez nagyon is jellemző. Nem az lenne a természetes, hogy az igény a felhasználók oldaláról indulna ki?

Nem tudunk kellően előrelépni a mérnökhallgatók irodalomkutatási oktatásában sem. A miniszteri utasításban megjelölt óraszám kevés az anyagban való elmélyedéshez, s éppen a legkorszerűbb számítógépes tájékoztatás bemutatására nem marad idő. Talán nem éreztelen itt közölni, hogy amikor a rektor bejelentette a szakirodalmi ismeretek kötelező tárgyként való bevezetését az egyetemi tanácsülésen, az egyik professzor megjegyezte: odajutottunk, már azt is tanítani kell az egyetemen, hogyan kell a könyvet a polcra levenni. S bár azon nyomban sikerült megmagyarázni, hogy nem azt kell tanítani, hogyan kell levenni, hanem azt, hogy melyiket, az eset nagyon jellemző. A legutóbbi időben újabb veszélyes érveket találtak ki. Ezek lényege, hogy az irodalomkutatásra csak a fejlesztő mérnököknek van szükségük; ők a hallgatók 10–20%-át teszik csak ki, s ezért nem érdemes a kérdéssel foglalkozni.⁵ A helyzet illusztrálására be kellett mutatnunk ezt a legújabb "belső" nehézséget.

Ennyi példa talán elegendően bizonyítja, hogy az igényszint alacsony volta az oka a jelenlegi, elmaradott helyzetnek.

* * *

Ágoston tanulmányából nem elég világos, hogy a műszaki tájékoztatás, illetve az információs rendszer mely intézményekből fog állni. Az információ áruként való bemutatásakor a szerző példaként hozza fel, hogy az 1983. évi tőkés folyóiratrendelések központi csökkentése ” . . . az önállóan kezelt vállalatok elemi érdekeit sértette.” Ebből az tűnik ki, hogy a vállalatok is információk gyűjtésére és feldolgozására rendezkednek be. Ha pedig nem, milyen sérelem érte őket, ha a tényleges ”főhivatású” információs intézetek pontosan nyújtják szolgáltatásaikat? Ez a probléma nagyon lényeges. Ha az informatikát elfogadjuk szakmának, akkor nyilvánvaló, hogy az információk feltárása, áruként való kezelése szakértelmet igényel; ezt pedig általában nem lehet az egyes vállalatoknál biztosítani, mert máskülönben fenyegetnek a kisipari módszerek. S akkor még nem említettük a szükséges dokumentumbázist. A vállalatokkal mindezt megértetni nem lesz könnyű. Pedig egyszerű: a dolgozóknak a munkavégzéshez (sok egyéb feltétel mellett) testi és szellemi táplálékra egyaránt szükségük van; a vállalatok nem óhajtják saját maguk előállítani a táplálékot (nem termelnek burgonyát, nincs húskombinátjuk stb.), mert nyilvánvalóan nem gazdaságos; miért akarnának a szellemi táplálék előállítására berendezkedni, hiszen ez szintén gazdaságtalan.

Nagyon vonzó elképzelés és lényeges előrelépést jelent az információnak áruként való kezelése. Érthető az a célkitűzés is, hogy az ”OMIKK . . . saját elhatározásából az árbevétel megkészszerzését és ennek további lépéseként az Országos Műszaki Könyvtár teljes fenntartásának átvállalását tűzi ki célul . . . megkísérli a költségvetésre háruló magas és növekvő tőkés devizaterheket először csökkenteni, majd fokozatosan átvállalni.” Messzeemenően egyetértünk a hazai információs termékek külföldi eladásával, és a könyvtár dokumentumbeszerzéséhez szükséges deviza ily módon való biztosításával. Azzal is egyetértünk, hogy a vállalatok az információs árakat tényleges értékükön vásárolják meg. Számításba kell venni azonban, hogy az OMIKK információs szolgáltatásait nemcsak vállalatok, hanem költségvetési szervek, intézmények is vásárolják. Az egyre dráguló információs szolgáltatásokra az állam aligha lesz képes a költségvetési fedezetet is folyamatosan emelni, – különösen annak érdekében nem, hogy az OMIKK, mint vállalat nyereséges legyen.

* * *

Szólni kell még a primer dokumentumok szerepéről is. Helyesen állapítja meg a szerző tanulmányában, hogy a ” . . . korszerű technikai eszközökkel felszerelt információs iparban a hagyományos szolgáltatások is fennmaradnak . . .”. Különösen fontos a faktográfiai információk szolgáltatásának módja. A műszaki feladatok megoldásához szükséges adatok, mint pl. az inercianyomatékok, a keresztmetszeti tényezők, az anyagok rézsű-szögei, szögfüggvényértékek, az anyagok fajhő értékei stb., stb. egyelőre nincsenek

betáplálva a számítógépekbe, ezért ezeket ma még a hagyományos primer dokumentumokból kell kikeresni. A számítógép persze már első megközelítésben is sokat tud segíteni, ha például betápláljuk a memóriájába az ilyen adattárak lelőhelyeit. Mindezt azért hangsúlyozzuk, mert a korszerű információs rendszerben is gondoskodni kell a primer dokumentumok folyamatos gyarapításáról.

* * *

A tanulmánynak a feltételekkel és lehetőségekkel foglalkozó része túlzottan optimista és nem kellően részletes. Egyelőre nem látható, hogy a szükséges beruházások (a mikrográfiai, a reprográfiai berendezések, a számítógépes tájékoztatás devizaterhei) miként biztosíthatók, a posta kábelhálózatának korszerűsítése milyen ütemű lesz, s nem utolsósorban az NTMIR fejlesztése és szolgáltatásai hogyan alakulnak.

IRODALOM

1. MÉHES Lajos: Iparunk jövőjéért. = Népszabadság. 41. évf. 1983. szeptember 24. 3–4. p.; továbbá MÉHES Lajos expozéja az Országgyűlés őszi ülészakán. = Népszabadság, 41. évf. 1983. október 21. 1–2. p.
2. Javaslat a felsőoktatás fejlesztésére. Kiadta a Művelődési Minisztérium 1983. szeptember, 59 p. Köpeczi Béla művelődési miniszter magyarázó bevezetésével.
3. HÉBERGER Károly előterjesztése az MTA elnökéhez. 70.687/1979. Bp. 1979. december 13. SZENTÁGOTHAI Jánosnak az MTA elnökének válasza. 55.030/1980. Bp. 1980. január 25.
4. A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárának Évkönyvei 3. 1976, u.a. 4. 1981. Mindkét kötetben több tanulmány foglalkozik a hivatkozások elemzésével.
5. Beszámoló a Magyar Könyvtárosok Egyesületének XV. Vándorgyűléséről = Műszaki Egyetemi Könyvtáros, 20. évf. 1983. 2. sz. 23. p.